

Шабовіч М.В. (Мінск, Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка)

АКАЗІЯНАЛЬНЫЯ ДЗЕЯСЛОЎНЫЯ ЛЕКСЕМЫ Ў ТВОРАХ ВАЛЯНЦІНЫ АКОЛАВАЙ (НА ПРЫКЛАДЗЕ КНІГІ ПАЭЗІІ «СЛУЧАРЫНЫ»)

Беларуская паэтэса Валянціна Аколава (1954 – 2013) зведала на сваім жыццёвым і творчым шляху як хвіліны славы, калі яна збірала на літаратурныя вечарыны-прэзентацыі поўныя залы вядучых мінскіх тэатраў, так і хвіліны адчаю, які спараджаўся замоўчваннем, ігнараваннем яе творчых набыткаў і дасягненняў. Гэтае замоўчванне па сутнасці працягваецца і зараз, пасля таго, як паэтэса пайшла з жыцця. Сярод прычын сённяшняй няўвагі літаратуразнаўцаў да творчасці паэтэсы – і яе няпросты характар (а за словам у кішэню В.Аколава звычайна – асабліва ў апошнія гады ж жжця – не лезла), і часам хваравітая рэакцыя на тое, што ў новым стагоддзі ўсё цяжэй і цяжэй удавалася надрукавацца ў газетах або часопісах, не кажучы пра выданне асобных кніг. Для гэтага былі і рэальныя перашкоды: здароўе паэтэсы пагаршалася, і стварыць нешта больш значнае за тое, што ўжо было прадстаўлена ўвазе чытача ў папярэдніх кнігах, па-сапраўднаму здзівіць было надзвычай складана, а можа, і немагчыма. Разам з тым, нельга не адзначыць, што В.Аколава ўсё ж пакінула свой след у сучаснай беларускай паэзіі. Свой – як у тэматычным дыяпазоне (а ён дастаткова шырокі – ад услаўлення Радзімы і яе гістарычнага мінулага, пераўвасаблення беларускіх народных песень і стварэння сваіх песенных тэкстаў на Чарнобыльскую тэматыку і не толькі – да перакладаў Марыны Цвятаевай), так і ў выпрацоўцы свайго стылю пісьма, вельмі блізкага да жывога народнага маўлення. У сваёй творчасці паэтэса не абыходзілася без аўтарскіх неалагізмаў, прычым яе наватворы вельмі блізкія да народна-гутарковых слоў, і часам праясці пэўную мяжу паміж імі даволі складана. Спынімся падрабязней на аказіянальных дзеяслоўных лексемах з кнігі паэзіі В.Аколавай «Случарыны» [1].

Бадай, самым любімым спосабам утварэння новых дзеяслоўных лексем для паэтэсы з'явіўся суфіксальны, а самым пашыраным фармантам – суфікс -і-. Паколькі аказіянальныя дзеясловы з названым фармантам (у тым ліку і аўтарскія лексемны В.Аколавай) былі ўжо прадметам даследавання ў беларускім мовазнаўстве [2], прывядзём толькі некаторыя зафіксаваныя дэрываты: грачыць (ад *грак*): *...Да голасу грачынага грачыць...* (с. 333); гусярыць (ад *гусяр*): *Сон – на поўны грудзі: Дыхае, гусярыць* (с. 75); дыпламаціць (ад *дыпламат*): *«Парыж дыпламаціць» хто сёння?* (с. 382); тхарыць (ад *тхор*): *Пры Коласе й Купале не тхарыце...* (с. 231); гасцініць (ад *гасціна*): *Ноч маладая гасцініла ў двор* (с. 11); журавініць (ад *журавіны*): *Восень на балоце журавініць мох* (с. 43); палыновіць (ад *палыновы*): *Палыном зялёным палыновіць дзень* (с. 21); шаўковіць (ад *шаўковы*): *Ехалі ў Долю Ян і Яніна: Травы шаўковілі з мяты шаўцёр* (с. 11); юзічыць (ад *Юзік*): *Як лысы*

Юзiк з казiно «юзiчыў»... (с. 369). Некаторыя аказiянальныя дзеясловы з суфіксам -i- (-ы-) матывуюцца складанымi назоўнікамі, прыметнікамі i прыслоўямi: мiмаходзiць (ад мiмаходзь): [Хлапчына] Хай праходзiць-мiмаходзiць да густой травiцы... (с. 102 – 103); паўнаводзiць (ад паўнаводдзе або паўнаводны): Вясна пiра не заводзiць. Каля Слуцы паўнаводзiць (с. 68); свiнапасiць (ад свiнапас): Духоўнасю й радзiмай свiнапасiў... (с. 369); святазарыць (ад святазарны): Маладзiк святазарыў маўклiва Супраць штампай, канонаў святла (с. 272); сухадолiць (ад сухадол): Сёння дождж, як жабрак, раздаваў iшчасця кроплi, Па адной i другой... сухадолiў зямлю... (с. 322). Згаданыя лексемы дастаткова празрыстыя па семантыцы, iх ужыванне ў аўтарскiх кантэкстах можна лiчыць апраўданым. Ёсць у творах В.Аколавай i такiя аказiянальныя суфіксальныя дзеясловы, семантыку якiх растлумачыць даволi няпроста. Як, напрыклад, у наступных радках:

Не на тое свецiць сонца – ценi каб цянiцi.

Не на тое цвiтуць ружы – росы каб расiцi...

Не на тое словы ў песнi – вусны каб вуснiцi...

Не на тое спее жыта – каб зямлю зямлiцi. (с. 3)

Шырока прадстаўлены ў зборнiку i прэфіксальна-суфіксальныя дзеяслоўныя наватворы: адстагоджваць (ад стагоддзе): Стагоддзе адстагоджвае, як госць (с. 428); змякiнець (ад мякiна): Змякiнела ў лысенкiх сэрца... (с. 386); жывёлiць (ад жывёла): Жывёлiць iшэць целаў да тушаў... (с. 371); з'iржавiць (ад iржавы): Сваёй маладосцi падножкi – з'iржавiў цвiкамі ад дошкi (с. 377); змаўклiвiць (ад маўклiвы): Грамы грахоў мо толькi Бог змаўклiвiць (с. 428); перасерпiць (ад серп): Хто з лысых – i серп перасерпiць (с. 417); разбасць (ад басы): Як ад зор адняць зоры Вечнасцi, ссаладзiць палын, разбасць гармонь...? (с. 13); раззлачынiць (ад злачынец або злачынства): Гэта – помслiва, Дзень – раззлачынiць радзiму (с. 236); распустынiць (ад пустыня): ...Пустыню распустынiць задарма? (с. 341); расцыганiць (ад цыган(ы)): Расцыганiлi смела ў распродаж рукi, – Адпуская ў чатыры (з лацвертых!) бакi (с. 343); разгрэшваць (ад грэх): Спятаеца з лысых – вяжэўка. Калi дзень разгрэшвае грэшнiк? (с. 416); расстагоджваць (ад стагоддзе): Сум знявольвае нервы на гром, Расстагоджвае лёс на квадраты (с. 357); прыгошчваць (ад госць): Не ў чужыя гасцiны прыгошчваць гасцей (с. 334); скамеджваць (ад камедыя): Камедыя скамеджвала... (с. 429); угрошыць (ад грошы): Адгневам пачуццяў не спавiш вiны Слязой, колькi б грошай не ўгрошыў (с. 349); уманецiць (ад манета): Судзейству ўманецiў манету (с. 397) i iнш.

Адзiнкавымі лексемамі прадстаўлены аказiянальныя постфіксальныя, суфіксальна-постфіксальныя i прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальныя дэрываты: картузiцца (ад картуз): I што з таго, што хворае мяшчанства – Няславаю картузiцца ўначы... (с. 230); ружыцца (ад ружа): Ружавыя кветкi ружацца вясною (с. 22); згарачыцца (ад гарачы): Адзiночкi святла й дабрынi – проса зерня. Сыпнеш – i згарачыцца позiрк ад ветру (с. 308); навяснiцца (ад вясна): Там – вясной не навяснiцца... (с. 36); развеснiцца (ад

вясна): *Жыццё развесніца* (с. 306); *рассалицца* (ад *салиць* або *соль*): *Зірну наўслед каханню ў Жэневыя вочы: Слязой, што не рассоліцца назад* (с. 240).

Такім чынам, можна зрабіць вывад, што ў сваёй творчасці Валянціна Аколава часта звярталася да стварэння аказіянальных дзеясловаў, што выразна бачна на прыкладзе яе кнігі паэзіі «Случарыны». Усяго намі зафіксавана больш за 100 падобных лексем. Найбольшыя групы дзеяслоўных наватвораў склалі дэрываты, утвораныя суфіксальным і прэфіксальна-суфіксальным спосабамі. Іншыя спосабы дзеяслоўнай дэрывацыі прадстаўлены не так шырока, некаторыя – адзінкавымі лексемамі ці не прадстаўлены наогул.

Акрамя некаторых спрэчных ужыванняў, аб якіх згадвалася вышэй (*цень цяніці, расу расіці, вусны вусніці, зямлю зямліці*), большасць дзеяслоўных дэрыватаў В.Аколавай добра суседзяць са словамі літаратурнай мовы, нязмушана функцыянуюць у мастацкім маўленні і не выклікаюць адчужэння, непрыняцця. І яны застануцца жыць. Як мінімум – у творах паэтэсы, якая любіла свой родны край і ўсю Беларусь і апека іх за час, адведзены ёй Богам.

Літаратура

1. Аколава, В.В. Случарыны: Кн. паэзіі / В.В.Аколава. – Мінск: Полымя, 1994. – 432 с.

2. Солахаў, А.В. Аўтарскія (аказіянальныя) дзеясловы з суфіксам -і(-ы-) у мове беларускай паэзіі другой паловы XX стагоддзя / А.В.Солахаў // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. Лингвистика. – Полоцк, 2009. – С. 194 – 198.